

ב"ה

Does G-d Change His Mind?*

Question

Toward the end of the Jewish People's wanderings in the desert, King Balak of *Mo'av* enlisted the prophet Bilam to curse the Jewish People. After a few unsuccessful attempts, Bilam excused himself, saying that his mission was contrary to G-d's wishes. G-d had already promised to bring the Jewish nation to the Land of Israel and have them inherit it, and Bilam says that "*G-d is not a man that He should lie, nor a mortal that will change his mind.*"¹

(*Vayitnechem* is translated in other places as relent or repent. Onkelos translates it here as "change His mind".)

Bilam's assertion about the irrevocability of G-d's choices appears to contradict the many instances² in the Torah where G-d seems to express regret over the past. Chronologically, the first instance is when, upon seeing the degenerate behavior of the generation of Noah, G-d regrets the creation of humankind and resolves to destroy the world by flood.

In the book of *Shmuel*, there is a striking incidence of this, when two verses in the very same chapter contradict each other in the following way: With regard to *Shaul ha-Melech's* failure to wipe out *Amalek* and consequent dethroning, G-d said: "*I regret that I have made Shaul king.*"³ Yet when Shaul begs for G-d's reconsideration, *Shmuel ha-Navi* says: "*The Strength of Israel will neither lie nor repent, for He is not a man to repent.*"⁴

* בעריכת מאמר זה השתתפו חברי המכון הרבנים שליט"א: חיים זושא ווילימובסקי, לוי יצחק ראזו, אברהם בערגשטיין ומשה ליב מילר.

¹ במדבר (כג, יט): "לא איש א-ל ויכזב וכן אדם ויתנחם שהוא אָמַר [בלשון תימה ותרגומו תיבין ומתמלכין. חוזרים ונמלכין לחזור בהם, רש"י] ולא יעשה ודבר ולא יקימנה."

² בראשית (ו, ו-ז): "ויתנחם ה' כי עשה את האדם כְּאֶרֶץ ויחַעֲצַב אֶל לְבוּ ויאמר ה' אָמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר פָּרָאתי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם. שְׁמוֹת (לב, יד): ויתנחם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ. ירמיה (יח, י) וְעָשָׂה הָרַע בְּעֵינַי לְבַלְתִּי שָׁמַע בְּקוֹלִי וְנַחַמְתִּי עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהִיטִיב אוֹתוֹ."

³ שמואל א' (טו, יא): "נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה."

⁴ שמואל א' (טו, כט): "וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא הנחם."

This question is not merely an exegetical one. The discussion of whether G-d regrets His actions has profound theological and religious implications. The overwhelming preponderance of sources as well as the theological underpinnings of the discussion, as we shall see, seem to make it clear that G-d does not, in fact, 'change His mind'. This leaves us with the problem of how to explain the above readings, as well as the problem of why we pray to Him, if prayer will not affect an alternate outcome.

Answer:

The Straightforward ("Pshat") Explanation

Torah Employs Human Terms

In the verses that state that G-d "regrets" a decision, the Torah is simply using a human term —regret— to describe G-d's action⁵ though it is essentially not regret. To better understand this, let us examine regret in human terms.

There are three general motives for changing one's mind about a planned course of action⁶:

- A. The variables upon which the decision is based have changed and the intended action no longer applies.

⁵ פסיקתא זוטרתא (בראשית ו, 1): "כי נחמתי, דברה תורה כלשון בני אדם, כי כיון שאדם הורס מלאכתו בידוע שהוא מתנחם כי עשאו, לכך נאמר כי נחמתי, אבל אין ניחום ואין חרטה לפני הכבוד, שנא' וגם נצח ישראל לא ישקר ינחם כי לא אדם הוא להנחם."

וברמב"ן (בראשית שם): "דבר תורה כלשון בני אדם. והענין, כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם". ובאבן עזרא (בראשית שם): "ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כי המשחית מה שעשה יראה שניחם". ועד"ז פירש הרד"ק שם."

⁶ חזקוני (שם): "על שלשה דברים הנחמה באה, בפשיעת הנידר ובקוצר יד הנודר או בהתחלף דעתו. השתים באדם כמו קוצר יד הנודר או בהתחלף דעתו. והשלישית נאמר בכמה מקומות אצל הקב"ה, והוא פשיעת הנידר כגון כגון נחמתי כי המלכתי את שאול וכגון בכמה מקומות אצל הקב"ה. וכן כתיב 'רגע אדבר על גוי לנתוש ולנתוץ ושב הגוי מרעתו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי עליו ורגע אדבר על גוי לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה' ומה שכתוב 'ובן אדם ויתנחם'. היינו לשאינם חוטאים, כדכתיב לא הביט און ביעקב ואז אין לו להתנחם ולעשות רע."

וראה תוס' הרא"ש (בראשית ו, ד): "ושאל מין א' כתיב 'וינחם ה', וכתיב 'לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם' – והשיב לו ר' יוסי מאורלייני"ש: ג' נחמות באדם א' מבלתי יכולת ואחד מבלי דעת ואחד כשנגזר על האדם להטיב ושנים. הראשונות אין בהקב"ה אלא באדם, שמשים על עצמו לעשות דבר ואינו עושהו, או מבלי דעת או מבלי יכולת, אבל בהקב"ה יש בו יכולת ויש בו דעת.

וג' שייך בהקב"ה, כיצד, גזור על האדם טובה כשהוא עומד בתומו אע"פ שמרשיע לבסוף, וכשמרשיע הוא מתנחם על הטובה והופכה לו לרעה, לפי שזו היא מדת הקב"ה, דן את האדם לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר 'באשר הוא שם', וכל שכן כשגזור על הרשע רעה וחזור בתשובה והקב"ה הופכו לטובה, כד"א 'וינחם ה' על הרעה' שהרי מדה טובה יותר ממדת הפורענות אחד לת"ק כדכתיב 'פוקד עון אבות על בנים' ובמדה טובה 'נוצר חסד לאלפים' – הרי ד' פעמים."

- B. We lack the ability to follow through with our decision.
- C. We re-think our original decision and come to an alternative conclusion.

The latter two reasons are, axiomatically, not applicable to G-d. Motive B does not apply since G-d is omnipotent. Motive C does not apply because G-d is omniscient and supremely wise; any ulterior course of action presupposes that, originally, there was a point that was not sufficiently taken into consideration.

Motive A, however, is still applicable. When G-d decides to punish Man, who has free choice to do good or evil, that decision may be vacated due to Man's subsequent actions. Since the original decision is caused by Man's original behavior, Man's later behavior will naturally adjust the decision. Put differently, one may say that built into G-d's determination is the contingency that if Man changes his actions, the concomitant punishment (or reward) will change too.⁷

Re-examining the Texts

Based on this explanation, that Man's actions are the only possible cause of G-d's 'change of heart', as it were, the above-quoted scriptural difficulties resolve themselves.

The story of Bilam: The only basis for 'regret' on G-d's part would be if *B'nei Yisrael* were suddenly unworthy, and deserving of destruction. Since this was not applicable, Bilam would never succeed in cursing the Jewish nation.

The Flood: The preceding verse gives ample justification for G-d's 'regret' at having created Man: "*And G-d saw that the evil of Man had become great upon the land, and that all of his designs were for evil.*" Humankind had become corrupt.⁸

Shaul ha-Maelech's Kingdom: Shmuel tells Shaul that G-d regrets giving the Kingdom of Israel to him because of his serious blunder. This is in line with what we have stated above, namely that the only time that G-d 'changes His mind' is when Mankind's actions change the variables that the decision is based upon. Shaul was no longer a worthy king.

⁷ תוס' השלם (ליקוט פירושי הבעלי תוס' עה"ת בראשית ו, ו) : "וינחם אינו לשון חרטה, כי לא אדם הוא להנחם, אלא מניח זה ולוקח אחר. מניח דור המבול ולוקח את נח, וכן כי ניהמתי כי המלכתי את שאול, הניח את שאול ולקח את דוד."

⁸ (בראשית ו, ה) : "וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֶזְרַע מִחֻשְׁבֶּת לְבוֹ רָק רָע כָּל הַיּוֹם."

When Shaul asks for G-d's reconsideration, without changing the variables of the decision (Shaul has still sinned, and David has not), he is, in effect, asking for G-d to re-think the original decision, Motive C above, something that we have established to be axiomatically inappropriate. The reply is that G-d does not 'repent'.

Etymology of "Nichamti" – "I put to rest"

In accordance with this general explanation, there are some commentators who suggest that the use of the word "*nichamti*" throughout the Torah is not to be translated as "*I regret*," but rather "*I put to rest*," from the root "*nach*"(to rest). This means that, 'I put to rest the action I was going to take and apply, instead, a new course of action in accordance with Man's choice of behavior.'

The Kabbalistic Approach

The esoteric part of Torah offers a deeper insight into the above difficulty:

Dual Modes – "Adam" and "Lo Adam"

Kabbalah teaches that, while G-d Himself (G-d's "essence") transcends all of Creation and remains naturally unaffected by its existence as He was before it was created, nonetheless His light, energy and power – which emanates directly from Him – is regulated so that it can relate and interact with the Creation.

This light has two simultaneous modes of operation.

1. G-d's light transcends the parameters of creation, shining on everything and everyone equally. He does not adjust Himself to the world.
2. Another mode is one in which the light is deliberately adjusted to interact with spiritual and physical existence. Through this adjustment, each level of creation receives its allowance from this light in accordance with its purpose.

This descent is a journey through the spiritual worlds and levels until it reaches our temporal world. As the light evolves, it takes on the guise of each level. In Kabbalistic doctrine, in each spiritual world there are ten emanations, attributes of either the intellectual or emotional realms. These were used as the template with which a corresponding series of ten

human characteristics were created and of which they are the source: the three intellectual faculties and the seven emotive attributes.⁹

On this plane, G-d, through His light, operates in the mode we call 'Nature'. G-d's emotions, so-to-speak, follow logic – G-d's actions come as a response to man's behavior.¹⁰ In those instances where G-d chooses to appear in those 'garments,' He is referred to in Scripture¹¹ as "Supernal Man."

However, there is also a mode where G-d and His light remain exalted above all human attributes, defying rules that to us seem absolute¹². When G-d operates on that level,¹³ He is referred to (amongst other titles)

⁹ ראה תניא (פ"ג).

¹⁰ תיקוני זהר (תקונא ה' ע' רסח): "אנת הוא דאפיקת עשר תיקונין (אתה הוא שהוצאת והאצלת עשרה נאצלים הנקראים תקונים, כי בהם יש תקון וקיום לכל העולמות, ועל ידם מתנהגים כל העולמות בכח המאציל המתגלה בתוכם - מתוק מדבש), וְקָרִינָן לֹוֹן עֶשֶׂר סְפִירָן ואנו קוראים אותם התקונים עשר ספירות, מלשון ספיר שהוא לשון הארה, שעל ידם האין סוף ב"ה מאיר בכל העולמות, (ועוד הוא מלשון סיפור דברים, כי כמו שהדיבור מגלה המחשבה, כן הספירות מגלות את כח ורצון אור האין סוף ב"ה), לְאִנְהָגָא בְּהוֹן עֲלֵמִין . . . לִית לָךְ אֲתֵר יְדִיעָא (אין לך מקום קבוע ויודע, כי אין הספירות מקום שלך, כי לית אתר פנוי ממך, ור"ל לא מפני שמשרה שכינות בספירות יחויב מזה שיהיה מקומו שם, כי אינו בעל מקום וגבול ח"ו, ואין הספירות מגבילות גדולתו, כי מה שנתלבש אורך בעשר ספירות אינו) אֲלָא לְאִשְׁתְּמוּדְעָא תּוּקְפָךְ וְחִילְךָ לְבְנֵי נְשָׂא אלא להודיע תוקפך וכחך לבני אדם, ור"ל על ידי שנתלבש אורו יתברך בהספירות יודע לנו כחו מצד פעולותיו, והיינו) וְלִאֲתִיבָהּ לֹוֹן אִיךְ אֲתִנְהִיג עֲלֵמָא בְּדִינָא וּבְרַחֲמֵי."

וראה לקו"ת (שה"ש לב, א): "בתיקוני זהר . . . אלא לאנהגא בהון עלמין כו' כפום עובדיהון דבני נשא, פי' שהנהגות והמשכות המדות להיות בהן הנהגת העולמות, בעובדיהון דבני נשא תליא. שהמעשה אשר יעשה האדם למטה, באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, שע"י צדקה וחסד שעושים למטה, מעוררים למעלה להיות אור אין סוף ב"ה שורה ומתגלה ומתלבש במדת החסד וכן עד"ז בכל המדות."

¹¹ יחזקאל (א, כו): "וּמַמְעַל לְרַקִּיעַ אֲשֶׁר עַל-רֹאשׁוֹ כְּמִרְאָה אֶבֶן-סַפִּיר דְּמוֹת פֶּסֶא וְעַל דְּמוֹת פֶּסֶא דְּמוֹת כְּמִרְאָה אֶדָם עָלָיו מְלֻמְעָה [ר"ל ראיתי דבר מזהיר כאבן ספיר והוא כדמות כסא ועל דמות הכסא ראיתי דמות כמראה אדם על הכסא ממעל והוא רמז על האל יתברך, מצודות דוד] (שמות טו, ג) ה' אִישׁ מְלַחֵמָה ה' שְׂמוּ."

¹² תיקוני זהר (שם): "(הנה עד עתה דיבר בבחינת התפשטות אין סוף ב"ה בעשר ספירות דאצילות ובעשר ספירות דבי"ע, ועתה בא לבאר איך האין סוף ב"ה מתפשט מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין גם בעולם השפל הגשמי הזה. וזה שאמר אליהו לאין סוף ב"ה, -מתוק מדבש) רְבוּן הַעֲוֹלָמִים (אתה הוא רבון על כל העולמים, אֲנֶתְּ הוּא עֵלְת הַעֲוֹלֹת אתה הוא עילת העילות שממך עלולים כל העלילות) (בחינה זו היא כנגד אור אין סוף ב"ה המקיף על כל העולמות), סַבְת הַסְּבוּת (ואתה הוא סיבה הראשונה לכל הסיבות שבעולם, וסיבה ועילה לכל הדברים המתהווים ומסתבבים בעולם, ואף על פי שהסיבות הם סיבות למסובבים אחרים, עם כל זה כולם הם מסובבים מן האין סוף ב"ה, (ובחינה זו היא כנגד קו הישר שהוא אור הפנימי)), דְּאִשְׁקִי לְאִילָנָא שמשקה תדיר את האילן, שהוא קומת פרצוף הכללי של עולם האצילות), בְּהוּא נְבִיעוּן (באותו המבוע שהוא אור הפנימי שהוא שם מ"ה), וְהוּא נְבִיעוּן אִיהוּ כְּנִשְׁמָתָא לְגוּפָא (וזה המבוע הוא כנשמה בתוך הגוף), דְּאִיהוּ חַיִּים לְגוּפָא (שהיא נתנת חיים להגוף של עשר הספירות. ואמר עוד אליהו לאור אין סוף ב"ה) וּבְךָ לִית דְּמִיּוֹן וְלִית דְּיוֹקָא (ובאורך קודם התפשטותך בהספירות, אין שום דמיון ושום צורה) מְכַל מַה דְּלָגוּ וְלָכֵךְ (מכל מה שיש בפנימיות הספירות ובחיצוניות הספירות. -מתוק מדבש) ."

דרגא זו (בחי' 'ובך לית דמיון') נקרא בדא"ח בשם "סובב כל עלמין" – ראה ספר הליקוטים ערך "ממלא וסובב" באריכות.

¹³ בכללות נקראת כל מדריגה שלמעלה ממדריגת חבריו בחינת "לא אדם" לגבי מדריגת "אדם" שלמטה הימנו. לדוגמא, מוחין (או"א, אבא ואימא, חכמה ובינה) נקראו "לא אדם" לגבי ז"א (זעיר אנפין, מדות). וכן המדות (ז"א) נקראו "לא אדם" לגבי ספירת המלכות. ראה תניא

as *'Lo Adam – Not Man'* i.e. higher than human-like attributes or a logical, ordered functioning.¹⁴

Accordingly, the apparent contradiction can be resolved based on these Kabbalistic ideas. The verses that imply that G-d 'regrets' his decisions are referring to G-d as He has manifested His presence at a level where He interacts with the creation through ten human-like faculties, and has chosen to allow for a 'change of mind' based on the actions of Man.¹⁵

However, the sources that state that G-d has no misgivings or regret refer to G-d as *'Lo Adam.'* The Torah thus implies that from the vantage point of *'Lo Adam,'* G-d transcends the rational cause-and-effect order; His workings are entirely independent of the actions of mortal man, and have no bearing on His decisions.¹⁶

(סוף פ"ג): "וכל מעלות ומדרגות שלמטה הם כאין לגבי מעלות ומדרגות שלמעלה מהן [כידוע לי"ח שבחי' ראש ומוחין של מדרגות תחתונות הן למטה מבחי' עקביים ורגלי מדרגות עליונות מהן וכמאמר רז"ל רגלי החיות כנגד כולן]". אבל בחי' "לא אדם" האמיתי קאי על בחי' פנימיות הכתר (ששם מושרש מדת הנצח) ועל דרגא זו נאמרה "וגם נצח ישראל . . לא אדם הוא להנחם" (ראה ד"ה באתי לגני תשכ"ח ותשמ"ח בארוכה).

¹⁴ ראה הערה 17.

¹⁵ ראה הערה 17.

¹⁶ זוהר (ח"ג קלר, ב): "חניא, מאי דכתיב (ש"א טו כט) וְגַם נִצַּח יִשְׁרָאֵל לֹא יִשְׁקַר וְלֹא יִנָּחַם, כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם, הָאִי רִזָּא אוֹקִימָנָא, כֹּל הָהוּא נִצַּח דַּתְפִּשְׁט בְּגוּפָא, זְמַנִּין דְּתִלֵּי עַל עֵלְמָא לְמִידָן, וְתַב וּמְתַחַרְט וְלֹא עֲבִיד דִּינָא, אִי תִיבִין, מֵאִי טַעמָא, מִשּׁוּם דְּקָאִי בְּדוּכְתָא דְּאִקְרִי אָדָם, וְיִכְלִיל לְאַתְחַרְטָא. אֲבָל אִי בְּאַתֵּר דַּתְקִרִי רֵאשׁ, (בְּהֵאִי מִצְחָא), אֲתַחַזִּי וְאַתְגַּלִּיָּא הָאִי נִצַּח, לֹא הוּא עִידָן וְאַתֵּר לְאַתְחַרְטָא, מֵאִי טַעמָא, מִשּׁוּם דְּלֹא הוּא מֵאַתֵּר דְּאִקְרִי אָדָם, דְּהָא לֹא אֲתַגְלִי פְּרִצוּפָא וְחוּטְמָא, אֲלֵא מִצְחָא בְּלַחֲדוּדִי, וּבְאַתֵּר דְּלֹא אֲשַׁתְכַּח פְּרִצוּפָא, לֹא אִקְרִי אָדָם, וּבְגִין כֵּךְ לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם, כְּנִצַּח דְּבִשְׂאֵר תְּקוּנֵי גוּפָא."

ובמאמרי אדמור הזקן (תקס"ט ע' קעב ואילך): "אדם העליון דאצילות שהוא בחינת ששה קצוות דזעיר אנפין כו' . . כי בחינת ו' קצוות דזעיר אנפין נקרא אדם, מפני שהאורות באין בריבוי כלים, שהן בחי' רמ"ח אברין דמלכא שהן שרש הרמ"ח מצוות עשה למטה כידוע.

וביאור הדבר הנה ידוע שיש ב' מיני מדות אהבה ויראה, הא' אשר נולדים ולקוחים רק מן השכל ובהבטל הטעם והשכל יתבטל התפעלות האהבה או היראה . . והב' בחינת מדות אהבה ויראה טבעיים, שלא נלקחו מצד השכל שבנפש האלקית אלא כמו טבע מוטבעין הן בנפש, כמו טבע המדות הגשמיות המוטבעין בנפש הבהמית, שהן כמו מדת הבהמה ממש שהן חזקים ותקיפים ביותר עד שלא תבטל לעולם, גם שיהי' השכל מנגד לה, כי כח המדות הטבעיים חזקים יותר מכח השכל, מפני שזה הכח החזק ביותר שבמדות הטבעיים הנקראים אהבה טבעית כו' שרשה בבחי' המדות שברצון שלמעלה מן כח השכל אהבה רבה . . ששרשם בעתיק יומין עצמו שהוא בחינת הכתר כידוע [. .]

וביאור הדברים הנה מה שכתוב 'כי לא אדם הוא להנחם' כו' משמע שמדרך מהות וטבע האדם להנחם, אך בבחינת עתיק יומין נאמר 'כי לא אדם הוא להנחם' כו' להיות כי בחינת אדם הוא בחי' התיקון דשם מ"ה בגימטריא אדם, והיינו בחי' התכללות מג' קוין חח"ן בג"ה דתי"ם (חכמה, חסד, נצח, בינה גבורה הוד, דעת, תפארת, יסוד, מלכות).

וביאור הדברים . . יש במדות הרבה שינוים מפני בחינת התחלוקת המדות לכמה מדרגות שונות, דהיינו לפי אופן השכל, לפעמים יחייב השכל כך, יהי' המשכת המדות כך, לפי זה האופן דווקא, ועל דרך זה יש הרבה חילוקי מדרגות במדת החסד וכן במדת הדין ובמדת

In the two aforementioned sources where Scripture testifies to the fact that G-d is “not man to relent,” it is evident that elements beyond human grasp are at play. G-d’s relationship with those involved is not subject to the logical parameters described in the second mode of G-d’s interaction with His world, but rather belongs to the first:

- 1) Bilam testified that G-d and the Jewish People have a unique, enduring relationship that does not hinge solely upon their actions. G-d will never sever this relationship despite their iniquity for reasons that transcend logic – “*lo Adam.*”¹⁷

הרחמים, וגם בהנהגת המדות חסד דין רחמים עם זולתו יש בהן שינויים רבים, כמו איש חסד וטוב יתנהג במדת החסד וטוב כמים הפנים כו' ולהפך עם איש רע ובליעל יתנהג במדת הדין . .

ונמצא בכל זה יובן למעלה שבחינת התפשטות המדות מחסד דין רחמים דאצילות בבריאה, תלוי במעשה התתוני . . על ידי המקבלים השפע של המדות כמו 'עם חסיד תתחסד' יפול שינויים רבים להפך המדה שכבר נמשך מן החכמה מהיפך להיפך כמו שכתוב 'וינחם ה' על הרעה' כו', פירוש וינחם משמע שהמדה של חסד ורחמים נתעוררה עכשיו להפך מדה של דין ועונש לרעה, שכבר נגזר על פי החכמה, כמו אדם שמתנחם מעשות רע לטוב אליו שהוא מפני שמתעורר בלבבו מדת חסד להפך מדת הדין והרוגז שנתעורר בלבבו מכבר, וזהו נק' שינוי גמור, דהיינו גם במדה שכבר נמשכה שתשתנה מהיפך להיפך, ועל דרך זה יש בהיפך בשינוי מחסד לדין כמו שכתוב 'וינחם ה' אשר עשה את האדם' כו' 'ויאמר אמתה' כו' . . ועכ"פ מובן שיפול שינוי גמור להפך ממדה למדה היפך על ידי שינוי מעשה התתונים מטוב לרע או מרע לטוב, דהיינו כמו גם לאחר שכבר נמשכה מדת הדין לעונש לחוטא התופך לטוב וחסד אם ישוב בתשובה כו', ולהיפך גם אחר שכבר נמשך החסד לאיש החסד כמ"ש 'עם חסיד תתחסד' ישתנה לדין ועונש אם יחטא וכיוצא, ואם כן תמיד ימצא שינויים במדות עליונים,

וזהו שכתוב בבחינת כתר עליון 'כי לא אדם הוא להנחם', פי' לא כמו בחינת המדות דועיר אנפין שנחלקו בג' קוין שהוא נקרא אדם להנחם ולהשתנות תמיד מחסד לדין או להיפך כנ"ל אם לפי אופן השכל שיחייב לפעמים כך ולפעמים להיפך, או לפי אופן מעשה התתונים שעושין שינוי גמור להנחם עצם המדה להופכה לשנותה (כמו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמך את כעסך כו' שהכעס עצמו משתנה ומתהפך לטוב מפני תגבורת הרחמים כמו אב על בנו גם בהיותו כועס עליו מאד שיתבונן ברחמנותו עליו מהפך לבבו מרע לטוב . .) אבל בבחי' כתר עליון שנקרא עתיקא לא אדם הוא להנחם, לפי שבחינת הכתר הוא למעלה מבחינת החכמה, כידוע שהוא בחינת הרצון הפשוט אשר בלתי מתחלק כלל למדרגות שונות, כי כל בחי' התחלקות אינו בא רק מבחינת החכמה ולמטה, דהיינו מה שהשכל יחייב טעם לרצון כך או כך, אבל בעצם הרצון הרי אין טעם לרצון כלל כידוע (אפילו טעם כמסו שנק' חכמה סתימאה אין בעצם הרצון הנקרא כתר שבכתר והוא בחינת עתיק יומין שמאיר בגולגלתא דאריך אנפין כו' כידוע), וא"כ לא יפול שינוי לעולם בבחינת עתיקא שיהיה לפעמים כך ולפעמים להיפך לא מצד עצמו ולא מצד מעשה התתונים, מאחר שהוא עצם אור אחד פשוט בתכלית בלתי מתחלק למדרגות חלוקות כלל.

[. .] וזהו שכתוב באדרא רבא 'דלית שמאלא בהאי עתיקא' – פירוש 'שמאלא' הוא בחינת הדין שהוא בחינת שינוי למדת החסד ובבחינת עתיק יומין אין בו שינוי כלל, ועצמות המאציל חפץ חסד הוא מצד עצמותו כי טוב ה' כו' וטבע הטוב להיטב ובהאי עתיקא לית שמאלא להפך זה החסד, לפי שאין שם בחי' שינויים כלל ע"כ ממילא כולו חסדים וכמו שכתוב בפרד"ס דאור הכתר כולו רחמים פשוטים כו', וזהו שכתוב בו 'כי לא אדם הוא להנחם' בשינויים כלל".

¹⁷ פסחים (פז, ב): "לאחר שנוולדו [לן] שני בנים ובת אחת אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע: לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שכיון שדברתי עמו – פירש מן האשה, אף אתה בדול עצמך ממנה. אמר לו: רבונו של עולם, יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולא לגרשה! אמר ליה הקדוש ברוך הוא: ומה אתה, שאשתך זונה ובניך [בני] זנונים, ואין אתה יודע אם שלך הן אם של אחרים הן – כך. ישראל, שהן בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק ויעקב, אחד מארבעה קניינין שקניתי בעולמי . . ישראל קנין אחד, דכתיב עם זו קנית. ואתה אמרת העברים באומה אחרת! כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: עד שאתה מבקש רחמים על עצמך – בקש רחמים על ישראל, שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך. עמד ובקש רחמים ובטל גזירה, והתחיל לברכן, שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים וגו'.

In the same way that a child is eternally bound up with its father, so is the relationship between the Jewish people and G-d one that is indissoluble and defies logic.¹⁸

- 2) *“Malchus Bais David”*: G-d chose the Davidic dynasty for no humanly perceivable reason. G-d’s selection of Shaul, however, was due to the perfection of his character and personal qualities – human dimensions that can be humanly appreciated (*‘Adam’*). For this reason, his reign was characterized by and terminated because of his actions.

Conversely, the choice of *David ha-Melech* as monarch emanated from a place that is too lofty to take into account personal qualities or actions. His affinity for David and his progeny flowed from a place that is referred to

---

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו' וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רחמה ואמרת ללא עמי עמי אתה.

אמר לו הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשך רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה כדול עצמך ממנה, אמר לו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולא לגרשה. אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך [בני] זנונים ואין אתה יודע אם שלך הן אם של אחרים הן כך, ישראל שהן בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק ויעקב, אחד מארבעה קנינין שקניתי בעולמי . . . ישראל קנין אחד דכתיב "עם זו קניתי" ואתה אמרת העבירים באומה אחרת. כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו . . . אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי מאי דכתיב אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת וכתוב דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן אלא אפילו דור [רשעים שאביהן יקללו אל תלשנים, רש"י] שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו מנלן מהושע על שהלשין את ישראל ואף על פי שחטאו[ן]."

קידושין (לו, א) : "לכדתניא בנים אתם לה' אלהיכם, בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה, ואומר בנים לא אמן בם, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, מאי ואומר? וכי תימא סכלי הוא דמקרי בני, [כשאין בהם אלא שטות הוא דמיקרו בנים אבל כשהם רשעים דלית בהו הימנותא לא מקרו בנים - רש"י] כי לית בהו הימנותיהו לא מיקרו בני, ת"ש ואומר בנים לא אמן בם, וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים כי פלחו לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים, ת"ש ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, [דהיינו עבודה זרה כדכתיב (דברים ד) פן תשחיתון ועשיתם פסל וגו'] וכ"ת בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעלייא לא מיקרו, [עוד לעולם] ת"ש [דהדרי מקרו בני אל חי ע"י תשובה] ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי".

ובמדרש רבה רות (פתיחתא ג) : "באותה שעה אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר, להחזירין למצרים אי אפשר, להחליפם באומה אחרת איני יכול".

ובאור התורה (שה"ש ע' תקכח, אחר שהעתיק מדרש זו כתב) : "והמבואר דפירוש שזה ששלח ידו מן החור הוא שלא על פי מדת הדין שמעכבת ואומרת שאין ראויים לישא להם פנים כו' ע"כ שולח ידו בהסתר מתחת כנפי החיות וזהו ענין מן החור". וראה 'מחשבת החסידות' (לר' יואל ש"י כהן ח"א פרק ה') באריכות.

¹⁸ שמות (ד, כב) : "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי כְּרִי יִשְׂרָאֵל". ובדברים (יד, א) "בְּנֵים אֲתֶם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם". ועוד.

'Lo Adam' and therefore cannot be altered regardless of sin or merit¹⁹
[Alternative explanations appear elsewhere in Chassidus as well²⁰].

¹⁹ וראה מאמרי אדה"ז תקס"ט זכור את יום השבת (ע' קעב): "ובכל זה יובן מה שאמר שמואל לשאול פסוק זה וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם, דהנה לכאורה לא יש שייכות כלל לענין הסרת ממלכת שאול ליתן טעם על זה מפני שלא אדם הוא להנחם אחר שכבר נגזר עליו, דלכאורה אדרבא, הרי בשאול נאמר 'נחמתי כי המלכתי את שאול' כו', ומשמע דחפץ בו בתחלה שהרי נקרא 'בחיר ה' כמו שכתוב 'הראיתם אשר בחר בו ה' כו', רק שחזר בו וניחם על אשר בחר בו כו', ואם כן הרי יוכל להיות חזרה להיפך, שיחזור וירצה בו וינחם על אשר מאס בו, אחר שזהו בבחינת המדות העליונות העשויות להשתנות, כמו שכתוב נחמתי כו' ואם כן איך אמר טעם להיפך כי לא אדם הוא כו'.

אך הענין הוא דאדרבא מה שכתוב וגם נצח ישראל כו' בא ליתן טעם על ממלכת דוד שכבר ניתנה לו ואי אפשר שיחזור בו כי לא אדם הוא להנחם, לפי ששאול ביקש שינחם ה' ויעורר חסדו עליו להשיב לו את המלוכה והשיב לו שמואל שדבר זה אי אפשר לא מטעם שאי אפשר להנחם מדין לחסד, שהרי נאמר וינחם ה' על הרעה כו' וכן ויאמר ה' לא אוסיף עוד לקלל כו' אך מטעם בחינת ממלכת דוד שאי אפשר להנחם עליה לאחר שכבר ניתנה לו ועל זה קאמר 'וגם נצח ישראל לא ישקר' כו' 'כי לא אדם הוא להנחם כו'". [עיי"ש לביאור הטעם למה נאמר "לא יוכל להנחם" דוקא על מלכות בית דוד].

²⁰ ראה מאמרי אדמור הזקן תקס"ז (ע' תט"ז) שכאשר נמשכה גזרתו ית' ב'דיבור' אי אפשר שיחזור ממנו ('לא אדם הוא להנחם') אבל כאשר עדיין עומדת הגזירה במחשבתו ית' יכול הוא לחזור בו ('וינחם ה'): "כי הנה מחשבה שהוא בחי' לאה הוא דינא קשיא, ורחל שהוא בחינת דיבור, דהיינו בחינת יצירה הוא הנקרא דינא רפיא. כי הנה אנו רואים שבמחשבה יכול לחזור ממחשבתו אבל בדיבור אינו יכול לחזור, וכמ"ש "ודבר המלך שלטון" "ההוא אמר ולא יעשה" כו' וכתוב "לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם" ואף שפעמים כתיב "וינחם ה'", אלא הענין כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין, אבל כשעדיין במחשבתו בוודאי יכול לחזור, כי דבר המלך דווקא "ההוא אמר" דווקא דהיינו בחי' דיבור דבר היוצא מפיו דייקא, היא לא ישוב אלי ריקם, אבל כשעדיין במחשבתו יכול לחזור".

וראה גם 'חנה אריאל' (לר' אייזיק האמליר, מגדולי חסידיו אדה"ז ואדמו"ר האמצעי, ע' ח): "כתיב בשמואל 'נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם', וקשה מהכא 'וינחם ה' . . נחמתי כי עשיתים', וכן שם בשמואל לפני כן 'נחמתי כי המלכתי את שאול למלך'. אבל הענין הוא שיש למעלה ב' בחינות, בחי' אדם, ושם שייך נחמה, ובחינת 'כי לא אדם הוא', ושם אין שייך נחמה, ובבחי' לא אדם גופא, יש ג"כ ב' מדריגות, מדריגה אחת היא למעלה מבחינת אדם, ומדריגה ב' שהיא למטה מבחי' אדם, ובשתיהן אין שייך בחי' נחמה.

והענין הוא על פי הזהר הקדוש ג' קשרין מתקשרין זה בזה – ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא . . והיינו שכל אחד מהם נקרא קשר בפני עצמו ושלשתם קשורים זה בזה . . דהנה שלשתם נקראים אדם. ישראל קרוים אדם, תורה נקראת אדם – 'זאת התורה אדם', וקודשא בריך הוא נקרא גם כן אדם – 'על דמות הכסא כמראה אדם' . . דהנה באצילות יש ל' כלים פנימי תיכון וחיצון, שבהם נחלק הכח האלקי כפי שיהיה ההתלבשות בבריאה יצירה עשיה – פנימי בריאה, תיכונים ביצירה, חיצוניות בעשיה, ולכן נקראין 'ספירות דאצילות בשם אדם, דאדם הוא דבר שיש בו התכללות פרטים . . דיש בו אברים שונים שיש להם גם התכללות . . אבל ל' כלים דאצילות ששם העולמות חלוקים כל אחד בפני עצמו (כמו שנתבאר דכלים פנימי' לחוד כנגד בריאה ואמצעים לחוד כו') קראין בחי' לא אדם.

והנה בבחינת 'ספירת דאצילות הנקראין אדם, שייך שפיר לומר נחמתי לעשות הסדר באופן אחר, משל לחכם גדול שמגלה חכמתו לפי איכות המקבלים, לאלה מודיע על פי דרך קבלה, ולאלה על פי דרך פשט וחריפות, ולאלה בדרך משניות בלי טעם, דאף שענין אחד הוא עם כל זה אצל התלמידים נעשה חלוק ואין אחד יודע מה שהגיד לחבירו (משל נוסף לרב המדבר אותו ענין אל ג' תלמידים, לכל אחד בשפה אחרת, והתלמידים אינם מכירים איש שפת רעהו.

וזה הוא שכתוב נצח ישראל – חיצוניות הכלים – היינו כאשר הסדר בא בבחינת ל' כלים, לא ישקר – לא יהיה יניקה לחיצונים, ולא ינחם, כי לא אדם הוא להנחם, היינו מדריגה התחתונה שבבחינת לא אדם הוא, שזה כפי שיוורדים ל' הכלים דאצילות להתלבש בבריאה יצירה עשיה על פי הסדר שנעשה כפי ספירות דאצילות, ואין ביכולת ל' הכלים לשנות הסדר.

ועל דרך זה מה שישאר נקראין אדם, התחיל ענין זה מהאבות שתקנו תפילות שעל-ידן נעשה עליות העולמות, פירוש שעל ידי התפילה נעשה שעשיה תוכל להשיג בחינת הביטול דעולם היצירה, ויצירה תשיג ביטול דבריאה, וזה חידשו האבות שיהיה התכללות העולמות אף שיש פרסא המפסיקה בין עולם לעולם. דאברהם הכיר את בוראו, שהיה לו הכרה ממש (ולא השגה כמלאכים) כבורא שהוא הבורא, הוא היוצר, הוא העושה, ומחמת שהכרתו היה למעלה בבחינת אדם הכללי, לכן בכוחו היה לעשות על ידי תפילתו התכללות גם בעולמות בריאה

יצירה עשיה, ומה יפה ירושתינו שהוריש לנו שיהיה' הכח בכל אחד ואחד מישראל מצד הנשמה שבקרכו לעשות התכללות בעולמות על ידי התפילה, ולכן נקראין ישראל אדם . . . וזו התכללות ממטה למעלה.

ותכלית המכוון דבריאת העולמות להיות לו דירה בתחתונים – שיהיה' התגלות דרך הוי' גם בעולמות שהם יש ודבר מורגשים לעצמם, ושיתבררו ניצוצית הקדושים שנפלו בשבירת הכלים ולא יהיה עוד קיום לקליפות וזה נעשה ע"י התורה דוקא . . . שירדה ונתלבשה בדברים גשמיים - באותיות ודוגמא של מעלה . . . וההתכללות שעל ידי התורה היא מלמעלה למטה..

וזהו שכתוב ג' קשרין (דענין הקשר לעשות חיבור מדברים נפרדים (וכמו שנתבאר דכל אחד בפני עצמו נקרא קשר) אתקשרן דא בדא, ישראל באורייתא, דוקא כשעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי (אף אם עוסק במלאכתו הרבה יותר מעסקו בתורה מכל מקום יכל לעשות שמלאכתו תהיה רק הטפל אצל) אז יש בו כח לעשות על ידי התפילה התכללות העולמות מלמטה למעלה.

ואורייתא בקודשא בריך הוא – דוקא כשעוסק בתורה ויודע שהתורה וקורשא בריך הוא חד (ולא כששוכח שעוסק בתורה ה' . . .) אז ממשיך גילוי אלקות בעולמות ועושה התכללות בעולמות מלמעלה למטה . . . והנה אף הגילוי אלקות שנתגלה על ידי התורה, אינו רק מבחינת זעיר אנפין דאצילות שנקרא בחינת אדם, אבל יש מדריגה בבחינת כי לא אדם שהיא למעלה מבחי' אדם, והוא הנקרא כתר – רצון העליון, והגילוי מבחינת זו אי אפשר להיות עתה כאשר עדיין לא נתבררו הניצוצות מעולם הזה הגשמי, ולעתיד כאשר רוח הטומאה יעביר כו' שיתבררו הניצוצות . . . ויתעלו לשרשם ומקורם, תהיה ההתגלות מבחינת רצון העליון על ידי בחינת מלכות, ה' ימלך לעולם ועד, אשת חיל עטרת בעלה (בחי' לא אדם להנחם שאין צריך להנחם ודוק)“.